

Celkové rozšíření: Téměř celá Evropa, na sever do Skotska a s. Skandinávie, v evropské části Ruska na sever přibližně po 60° s. š., na východě do povodí stř. Volhy. Na jihozápadě a jihu po Kanárské ostrovy a sz. okraj Afriky; celé evropské Středozemí. Izolované roztroušené výskyty v Malé Asii a Mezopotámii. Na jihovýchodě izolovaná arela zabírající Kavkaz a navazující pohoří Turecka a Íránu. Zavlečena na Islandu a v Grónsku, v Severní a Jižní Americe, vzácně v Austrálii. – Mapy: HULTÉN CP 1971:241; MEUSEL et al. 1978:377; HULTÉN NE 1986:797.

Význam: Nepříliš obtížný plevel v polních a zahradních kulturách.

Poznámka: Při revizi herbářového materiálu rodu *Lamium* (cf. DVOŘÁKOVÁ 1965) byl pro naše území zjištěn výskyt dalších dvou druhů, a sice *L. hybridum* VILL. a *L. molucellifolium* FRIES (v citované práci jsou vedeny jako subspecie druhu *L. incisum* WILLD. emend. JANCHEN).

Lamium hybridum VILL. [syn.: *Lamium incisum* WILLD., *L. dissectum* WITH., *L. hybridum* subsp. *dissectum* (WITH.) GAMS] je některými autory (cf. např. BERNSTRÖM 1953, 1955, který je autorem tohoto řešení) považováno za ustálený hybridogenní tetraploidní ($2n = 36$) druh pocházející z kombinace *L. bifidum* CYR. × *L. purpureum*. Habitualmente se blíží druhému z předpokládaných rodičů, *L. purpureum*, a vyznačuje se mimo jiné listy na okrajích nepravidelně hrubě až zastříhovaně zubatými. Je známý, i když jen jako roztroušený nebo vzácný, z mnoha zemí Evropy (cf. BALL in Fl. Eur. 3:148, 1972, mapy: HULTÉN NE 1986:796), z našeho území z Olomouce, Brna a České Lípy. Otázka případného dalšího výskytu *L. hybridum* u nás zasluhuje pozornost, zároveň však důkladné studium; druh by totiž mohl být zaměněn s extrémními odchylkami *L. purpureum*, pokud se týká utváření listových (listenových) okrajů.

Lamium molucellifolium FRIES [syn.: *Lamium intermedium* FRIES, *L. hybridum* subsp. *intermedium* (FRIES) GAMS, *L. incisum* subsp. *intermedium* (FRIES) JANCHEN ex DVOŘÁKOVÁ] je ustálený alotetraploid ($2n = 36$) z hybridní kombinace *L. amplexicaule* × *purpureum*. Vyznačuje se krátce řapíkatými (neobjímavými) listy s nepravidelně vroubkovaně zubatými

okrajy, poměrně velkými (až 2 cm) květy a zakrnělými, někdy chybějícími přívěsky po stranách dolního pysku. Druh má těžiště v atlantské, zvláště sz. části Evropy (mapy: HULTÉN NE 1986:796), z našeho území jsou registrovány tři lokality z Olomouce a bližšího okolí (Olomouc-Nová Ulice, Vrbátky, Grygov) a jeden výskyt ze severních Čech (Bělá pod Bezdězem).

Kříženci

3 × 2. *Lamium album* × *maculatum* = *Lamium* × *holsaticum* E. H. L. KRAUSE in PRAHL Krit. Fl. Prov. Schlesw.-Holst. 2:169, 1890.

Exsikáty: Fl. Exs. Austro-Hung., no 2679.

T: 9. Dol. Povlt. (Praha, Stromovka), 16. Znoj.-brn. pah. (Moravské Bránice; Budkovice), 18a. Dyj.-svr. úv. (Brno-Pisárky; Rebešovice; Dolní Věstonice–Strachotín), 20b. Hustop. pah. (Zdravá Voda nedaleko Žarošic), 21b. Hornomor. úv. (les Království u Grygova). – **M:** 68. Mor. podh. Vysoč. (Tetčice), 70. Mor. kras (Švýčárna v Josefovském údolí u Adamova), 77c. Chříby (Střílky), 80a. Vset. kotl. (Valašská Bystřice).

Hybrid vyskytující se mezi rodiči, přesto upřednostňující stanoviště význačná pro druh *L. maculatum* (lužní lesy, údolní luhy potoků a řek). Habitualmente se rovněž blíží spíše *L. maculatum*, avšak při podrobnějším studiu lze rozpoznat, že závažnější diagnostické znaky jsou většinou příznačně intermediární. Od *L. maculatum* se liší a spíše druhu *L. album* se podobá tvarem listových a zvláště listenových vrcholů, které jsou zašpičatělé až dlouze zašpičatělé, zřetelně protažené; koruna světle růžová, pyl bledě oranžový, pylová zrna zčásti deformovaná, ne plně vyvinutá. V přírodě je nepochybně častější, než je uvedeno (viz horní část textu) v přehledu doložených výskytů. V Evropě známý v řadě zemí, zvláště v její z. a stř. části (cf. MENNEMA 1989:136).

12. *Galeobdolon* HUDSON – pitulník *)

Galeobdolon HUDSON Fl. Angl., ed. 2, 257, 1778. – Syn.: *Galeobdolon* ADANS. Fam. Pl. 2:190, 1763, nom. illeg. – *Lamium* L. in NATH. Fl. Monsp. 19, 1756 p. p. – *Galeopsis* L. Sp. Pl. 519, 1753 p. p. min. – *Lamiastrum* HEISTER ex FABRICIUS Enum. Meth. Pl. Hort. Med. Helmstad. 51, 1759, nom. inval.; EHREND. et POLATSCHKE in POLATSCHKE Österr. Bot. Z. 113:108, 1966. – *Lamium* sect. *Galeobdolon* (HUDSON) BENTHAM in DC. Prodr. 12:511, 1848. – *Lamium* subgen. *Galeobdolon* (HUDSON) ASCHERS. Fl. Brandenb. 1:525, 1864.

Poznámka 1: Některými autory (v pracích taxonomického charakteru i v Květenách) používané jméno *Lamiastrum* HEISTER ex FABRICIUS (1759) je jinými autory odmítáno (cf. RAUSCHERT 1968, 1977, 1982, HOLUB 1970, 1973, GUTERMANN et al. 1973, FUCHS-ECKERT 1980, HOLUB et KMEŤOVÁ 1993) jako uninominální, a tedy neplatně publikované druhové jméno. Za neoprávněné je považováno rodové jméno *Galeobdolon* ADANSON (1763), neboť zahrnuje lektotyp rodového jména *Galeopsis* L. (1753), a je tedy pouze nadbytečným jménem pro rod *Galeopsis*. Za těchto okolností přichází v úvahu jméno *Galeobdolon* HUDSON (1778), na jehož ochranu vzešlo už několik návrhů (cf. FUCHS-ECKERT 1980, HOLUB et KMEŤOVÁ 1993).

Poznámka 2: Samostatné postavení rodu *Galeobdolon* (vůči rodu *Lamium*) opodstatňují nejen taxonomicky závažné morfologické rozdíly (především v utváření koruny), ale i přítomnost odlišných obsahových látek (cf. ADEMA 1968, WIEFFERING et FIKENSCHER 1974).

Lit.: HERMANN F. (1958): *Lamium flavidum* nov. spec. in den Bayerischen Alpen. Ber. Bayer. Bot. Ges. 32:145–145. – HOLUB J. (1961): Poznámky k málo známým rostlinám květeny ČSSR. Preslia 33:399–404. – GUTERMANN W. (1962): Díploides *Lamium galeobdolon* (sensu lato) in Bayern. Ber. Bayer. Bot. Ges. 35:43–45. – DERSCH G. (1964): Zur Cytologie und Taxonomie der Goldnessel [*Lamium galeobdolon* (L.) L.]. Ber. Deutsch. Bot. Ges. 76:351–359. – DVOŘÁKOVÁ M. (1966): Rod

*) Zpracovala M. Dvořáková

Galeobdolon Adans. v Československu. Spisy Přírod. Fak. Univ. Purkyně Brno, ser. L, no 477:355–371. – ENDTMANN J. (1966): Untersuchungen an Sippen der Gelben Taubnessel [*Lamium galeobdolon* (L.) Nath.]. Feddes Repert. 72:132–154. – POLATSCHEK A. (1966): Cytotaxonomische Beiträge zur Flora der Ostalpenländer, II. Österr. Bot. Z. 113:101–147. – ADEMA F. (1968): Iridoid glucosides of species of *Lamium* and related genera. Acta Bot. Neerl. 17:423–430. – HUSOVÁ M. (1968): Tannenmischwälder und Schuttwälder im Tal der mittleren Lužnice und oberen Moldau in Südböhmen, Tschechoslowakei. Folia Geobot. Phytotax. 3:143–182. – RAUSCHERT S. (1968): Zur Frage der Gattungsnamen bei Fabricius. Taxon 17:153–156. – HOLUB J. (1970): *Lamiastrum* versus *Galeobdolon* and comments on problems of unitary designations in Fabricius's work „Enumeratio methodica plantarum horti medici helmstadiensis“. Folia Geobot. Phytotax. 5:61–88. – MENNEMA J. (1971): *Lamium galeobdolon* (L.) L. in Nederland. Gorteria 5:193–198. – WEGMÜLLER S. (1971): A cytotaxonomic study of *Lamiastrum galeobdolon* (L.) Ehrend. et Polatschek in Britain. Watsonia 8:277–288. – NEUHÄUSL R. et NEUHÄUSLOVÁ-NOVOTNÁ Z. (1972): Carpinion-Gesellschaften in Mittel- und Nordmähren. Folia Geobot. Phytotax. 7:225–258. – HOLUB J. (1973): Brief notes of the third volume of „Flora Europaea“. Preslia 45:355–360. – WEGMÜLLER S. (1973): Zytotaxonomische Untersuchungen an Sippen von *Lamiastrum galeobdolon* (L.) Ehrend. et Polatschek s.l. aus dem Gebiet der Schweiz. Ber. Schweiz. Bot. Ges. 83:274–294. – GUTERMANN W., EHRENDORFER F. et FISCHER M. (1974): Neue Namen und kritische Bemerkungen zur Gefäßpflanzenflora Mitteleuropas. Österr. Bot. Z. 122:259–273. – SCHÖNFELDER P. et WEGMÜLLER S. (1974): Zur Unterscheidung und Verbreitung der Sippen von *Lamiastrum galeobdolon* agg. in Süddeutschland. Gött. Florist. Rundbr. 8:24–34. – WIEFFERING J. H. et FIKENSCHER L. H. (1974): Aucubinartige Glucoside als systematische Merkmale bei Labiaten, I. *Lamiastrum*. Biochem. Syst. Ecol. 2:31–37. – FINK H. G. (1975): Bestimmungsschlüssel für *Lamiastrum galeobdolon* agg. Gött. Florist. Rundbr. 9, suppl. 1:1–2. – SMEJKAL M. (1975): *Galeobdolon argentatum* sp. nova, ein neuer Vertreter der Kollektivart *Galeobdolon luteum* (Lamiaceae). Preslia 47:241–248. – MORAVEC J. (1977): Die submontanen krautreichen Buchenwälder auf Silikatböden der westlichen Tschechoslowakei. Folia Geobot. Phytotax. 12:121–166. – FUCHS-ECKERT H. P. (1980): Beiträge zur Nomenklatur und Taxonomie der Schweizer Flora. Feddes Repert. 90:525–689. – HUSOVÁ M. (1982): Variabilität und Verbreitung des *Aceri-Carpinetum* in der Tschechischen Sozialistischen Republik. Folia Geobot. Phytotax. 17:113–135. – RAUSCHERT S. (1982): Zur Nomenklatur der Farn- und Blütenpflanzen aus dem Gebiet der DDR und BRD (VII). Feddes Repert. 93:1–22. – SOJÁK J. (1982): K problematice některých rodových jmen československé květeny. Zpr. Kraj. Vlastiv. Muz. Olomouc, no 215:1–6. – WITTMANN H. et STROBL W. (1986): Zur Kenntniss der Gattung *Galeobdolon* Adans. im Bundesland Salzburg (Österreich). Ber. Bayer. Bot. Ges. 57:163–176. – MENNEMA J. (1989): A taxonomic revision of *Lamium* (Lamiaceae). Leiden. – HOLUB J. et KMEŤOVÁ E. (1993): *Galeobdolon* Hudson. In: BERTOŤOVÁ L. et GOLIAŠOVÁ K. [red.]: Flóra Slovenska 5/1:256–261. Bratislava. – LOOS G. H. (1997): Zur Taxonomie der Goldnesseln [*Lamium* L. subgen. *Galeobdolon* (Adans.) Aschers.]. Florist. Rundbr. 31:39–50.

Vytrvalé byliny s krátkým vodorovným oddenkem. Listy celistvé, řapíkaté. Lichopřesleny v úžlabí listenů, navzájem zřetelně oddálené, směrem k vrcholu lodyhy mírně se sblížující; listence úzce čárkovité až šídlovité, na vrcholu osinkaté, ven zakřivené, kratší než korunní trubka; květy přisedlé. Kalich trubkovitě zvonkovitý, pravidelný nebo mírně souměrný, vně pýřitý, 5žilný, 5cípý, cípy trojúhelníkovité, ± dl. zašpičatělé, nestejně velké, kratičce osinkaté, osinka (podobně jako u listenců) lysá; koruna zřetelně dvouypyská, žlutá, korunní trubka mírně prohnutá, na bázi zúžená, uvnitř (v místě zúžení) s prstencem chlupů, hor. pysk podlouhle nebo šir. eliptický, celokrajný, brvitý, mírně vyklenutý nebo přilbovitý, vně kratičce pýřitý, dol. pysk 3laločný, rezavě skvrnitý, laloky trojúhelníkovitě kopinaté, ± stejně velké, postranní bez nitovitých přívěšků; tyčinky 4, dvoumocné, kryté hor. pyskem, vnější (přední) delší než vnitřní, prašníky lysé, žluté; semeník dokonale 4dílný, podsemeníkový žláznatý val 3laločný (zadní lalok chybí), s delším předním a kratšími postranními laloky, okraje laloků celistvé, blizna dvouramenná. Tvrdky v obrysu obvejčité, na vrcholu uťaté, 3boké, za zralosti tmavě hnědé, s olejnatým masíčkem. – 5 druhů rozšířených v Evropě, některé z nich na jihovýchodě až do Malé Asie, popřípadě do j. podhůří Kavkazu. – Entomogam. Myrmekochor.

- 1a Květonosné lodyhy v hor. části (zvl. mezi lichopřesleny) příčně svraskalé; obvykle všechny listy s velkou stříbřitě bělavou kresbou souměrně (podél stř. žilky listu) utvářenou a zabírající 1/2–3/4 plochy čepele; koruna 20–26(–30) mm dl., hor. pysk šir. eliptický, téměř přilbovitý, 8–10(–11) mm šir., brvy na jeho předním okraji 1,2–1,5 mm dl., nejdelší z nich až 2,3 mm dl.; kalich za plodu 12–15 mm dl.; zralé tvrdky 4,2–5,3 mm dl. Pěstován v parcích, zahradách a na hřbitovech, občas zplaňuje **3. *G. argentatum***
- b Květonosné lodyhy celé (i mezi lichopřesleny) hladké; listy bez stříbřitě bělavých skvrn nebo skvrny jen na některých listech, plošně menší, navzájem izolované; koruna 17–23 mm dl., hor. pysk podlouhle eliptický, mírně vyklenutý, v nejširší části 6–8 mm šir., brvy na jeho předním okraji 0,7–1,3 mm dl., nejdelší z nich až 1,6 mm dl.; kalich za plodu 8–12 mm dl.; zralé tvrdky 2,6–4,2 mm dl. 2

2a Lodyhy (i sterilní) a výběžky alespoň na bázi ± stejnoměrně (po celém obvodu) odstále chlupaté, vz. celé lysé; listeny 4–10(–12) cm dl., 2,0–3,5× delší než široké, horní kopinaté až úzce podlouhle kopinaté, na okrajích nepravidelně, často hrubě (až zastříhovaně) pilovitě zubaté, zuby nápadně oddálené; lichopřesleny (5–)8–12(–18)květé, v počtu (3–)4–8(–10) na lodyze; lodyhy 25–50(–65) cm vys. **2. *G. montanum***

b Lodyhy (i sterilní) a výběžky alespoň na bázi ve 4 řadách (na lodyžních hranách) přitiskle chlupaté, chlupy nazpět (k bázi) namířené; listeny 1,5–3,5(–4,0) cm dl., 1,0–1,5(–1,7)× delší než široké, šir. vejčité až podlouhle vejčité, na okrajích ± pravidelně vroubkované nebo jednoduše až 2× vroubkovaně pilovité; lichopřesleny (3–)4–8květé, v počtu 2–4(–5) na lodyze; lodyhy 15–35 cm vys. **1. *G. luteum***

Poznámka: Údaje o výskytu *Galeobdolon flavidum* (HERMANN) HOLUB u nás, a sice v podhůří Krkonoš (Liščí kopec u Vrchlabí; Prkenný Důl nedaleko Žacléře) a na šumavském Boubíně (MENNEMA 1989:142; ut *Lamium galeobdolon* subsp. *flavidum*), jsou mylné a týkají se druhu *G. montanum*.

1. *Galeobdolon luteum* HUDSON emend. HOLUB
– pitulník žlutý Tab. 99/2

Galeobdolon luteum HUDSON Fl. Angl., ed. 2, 258, 1778 emend. HOLUB Folia Geobot. Phytotax. 5:80, 1970. – Syn.: *Galeopsis galeobdolon* L. Sp. Pl. 580, 1753 p. p. – *Lamium galeobdolon* (L.) L. in NATH. Fl. Monsp. 19, 1756 p. p. – *Galeobdolon luteum* HUDSON Fl. Angl., ed. 2, 258, 1778 p. p. – *Pollichia vulgaris* PERS. Ann. Bot. (Usteri) 14:39, 1795. – *Galeobdolon vulgare* (PERS.) PERS. Syn. Pl. 2:122, 1806 [excl. β *montanum*]. – *Lamium vulgare* (PERS.) FRITSCH Exk. Fl. 472, 1897. – *L. luteum* (HUDSON) KROCKER Fl. Siles. 4:148, 1823. – *L. galeobdolon* var. *vulgare* (PERS.) BRIQ. Lab. Alp. Mar. 319, 1893. – *L. galeobdolon* subsp. *vulgare* (PERS.) HAYEK Repert. Spec. Nov. Regni Veg. Beih. 30:272, 1929. – *Lamiastrum galeobdolon* (L.) EHREND. et POLATSCHKE in POLATSCHKE Österr. Bot. Z. 113:108, 1966.

Exsikáty: Fl. Exs. Austro-Hung., no 3295/I. – PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 885. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1164. – Extra fines: Fl. Exs. Austro-Hung., no 3295/II. – Fl. Germ. Exs., no 176. – Fl. Siles. Exs., no 137. – Herb. Fl. Reipubl. Sov. Ucr., no 86.

Vytrvalé byliny, už v době květu s krátkými, ± přímými, sterilními, po celý rok přítomnými (přezimujícími) lodyhami, po odkvětu i se sterilními poléhavými výběžky. Květonosné lodyhy vystoupavé, (10–)15–35(–40) cm vys., jednoduché, celé hladké, příčně nesvraskalé, alespoň v nejdolejší části (obdobně u sterilních lodyh a výběžků) na hranách (ve 4 řadách) nápadně hustě chlupaté, chlupy ± přitiskle nebo mírně odstálé, nazpět (k bázi) namířené, na plochách zcela lysé nebo jen velmi roztr. chlupaté. Listy sterilních výběžků s čepelí šir. vejčitou, trojúhelníkovitou až téměř okrouhlou, až 5 cm dl. a 4,0–4,5 cm šir., na bázi zaokrouhlenou, uťatou až mělce srdčitou, na okraji obvykle pravidelně 1–2× vroubkovanou až mělce vroubkovaně pilovitou, s koncovým zubem krátkým, zaokrouhleným; listy květonosných lodyh podobné listům sterilních výběžků, avšak obvykle menší, s čepelí 1,0–3,0(–3,5) cm dl., 1,0–1,5(–1,7)× delší než širokou, všechny listy i listeny pýřité, stříbřitě bělavá kresba na svrchní straně v podobě různě velkých skvrn, avšak ne na všech

listech a ne po celý rok patrná. Lichopřesleny (3–)4–8(–9)květé, v počtu 2–4(–5) na lodyze; listeny 1,5–3,5(–4,0) cm dl., zdéli nebo o málo přečnívající květy příslušného lichopřeslenu, směrem vzhůru nepřilíš měnící tvar (mírně se zužující), dolní šir. vejčité až vejčité nebo trojúhelníkovité, horní vejčité, řidčeji podlouhle vejčité, všechny listeny na bázi uťaté až zaokrouhlené nebo mělce srdčité, na okrajích ± pravidelně vroubkované, někdy až 2× vroubkovaně pilovité, zřídka vroubkovaně zastříhovaně pilovité, zuby nejhořejších listenů málo oddálené, obdobně jako u ostatních listů utvářené, vrchol listenů krátký, neprotážený v dlouhý zub. Kalich za plodu (7,5–)8,0–11,0(–11,5) mm dl., kališní cípy trojúhelníkovité, z široké báze v 1/2 své délky náhle se zužující, na vrcholu osinkaté, dosahující až 2/3 délky kališní trubky; koruna 17–21(–23) mm dl., žlutá, hor. pysk podlouhle eliptický, mírně vyklenutý, v nejširší části (5,5–)6,0–8,0(–8,5) mm šir., většina brv na jeho hor. okraji 0,7–1,3 mm dl., nejdelší brvy až 1,6 mm dl., dol. pysk 3laločný, rezavě skvrnitý, laloky trojúhelníkovitě kopinaté, ± stejně velké. Zralé tvrdky (2,5–)2,6–3,3(–3,6) mm dl. (IV–)V (asi o dva týdny dříve než *G. montanum*). Chf.

2n = 18 (ČR: 71b. Drah. ploš.)

Variabilita: Jen individuální, omezená na odchylky ve tvaru listů a listenů, utváření jejich okraje a v intenzitě odění rostlin.

Ekologie a cenologie: Květnaté mezofilní dubohabrové a dubolipové háje, suťové a roklinové lesy na příkrých svazích hlubokých a úzkých kaňonovitých údolích, prokazatelně řidčeji květnaté bučiny, vzácně lužní lesy; občas se vyskytuje také v městských a zámeckých parcích a oborách. Půdy čerstvě vlhké, hlinité, často silně skeletovité, středně, občas až silně humózní, minerálně středně silné až silné, slabě kyselé až slabě zásadité. Ve společenstvech řádu *Fagetalia sylvaticae*, s těžištěm výskytu ve společenstvech svazů *Carpinion* a *Tilio-Acerion*.

Rozšíření v ČR: Dosti rozšířený (především ve fytochorionech mezofytika) v s. polovině Čech a v z. Čechách, podobně jako na středním toku Vltavy a dolních tocích vltavských přítoků; na jih po dolní Lužnici (roztroušeně ještě v okolí Lomnice nad Lužnicí), dolní Otavu, na Blatensko a do okolí Plánice a Klatov (v tomto úseku probíhá také j. hranice areálu). Na Moravě těžiště výskytu v Karpatském mezofytiku (přesah ze slovenských Karpat, na jih do severní okrajové části lesních Bílých Karpat) a ve slezských pahorkatinách (přesah z polského Slezska). Z těchto oblastí zasahuje (už víceméně mezerovitě) na západ a jihozápad do nejnižších poloh jesenického podhůří, do okrajových částí Dražanské vrchoviny, Moravského krasu a do Chřibů. Roztroušené výskyty jsou známy ze střední Jihlavy a střední Rokytne, izolované výskyty z okolí Znojma. Druh chybí v hornatějších a chladnějších fytochorionech j. Čech, na celé Českomoravské vrchovině (včetně Žďárských a Jihlavských vrchů) a v těsně navazujících vrchovinných územích. Rovněž chybí téměř v celém Panonském termofytiku; vyskytuje se roztroušeně jen v Hanácké pahorkatině (na kontaktu se sousedícími fytochoriony mezofytika), v těsném sousedství Chřibů a v blízkém okolí Uherského Hradiště. Na Moravě má rozšíření tohoto druhu zřejmou karpatskou tendenci. Roste převážně v suprakolinním, řídkěji (v Čechách ještě poměrně často) v kolinním stupni, v planárním stupni v Čechách vzácně, na Moravě zcela ojediněle. Ve stupni submontánním roztroušeně až vzácně a jen značně mezerovitě a lokálně, ve stupni montánním výjimečně (min.: dol. Poohří, Brozany, 155 m; les Zápověď u Kostelan nad Moravou, 175 m; max.: Radhošťské Beskydy, vrchol hory Noříč, 1040 m; Krušné hory, Ryžovna, ca 1020 m). Územím ČR probíhá j. areálová hranice.

Čes. T: ve všech fyt. o. – Panon. T: 18b. Dolnomor. úv. (Kostelany nad Moravou), 20. Jihomor. pah. (roztr. na kontaktu s fyt. p. 77c. Chřiby), 21a. Han. pah. (na kontaktu s fytochoriony mezofytika) [chybí ve fyt. o. 16. Znoj.-brn. pah., 17. Míkul. pah., 18a. Dyj.-svr. úv., 19. B. Karp. step., 21b. Hornomor. úv.]. – M: fytochoriony s., z. a stf. Čech, Slezska, sv. a v. Moravy; roztr. až vz. nebo jen lokálně ve fyt. o.: 37e. Volyň. Předšum. (vrch Kalvárie u Strakonice), 66. Hornosáz. pah. (jen v sz. části), 68. Mor. podh. Vysoč. (v s. části roztr., v j. polovině jen Ivančice; více lokalit na stf. toku Jihlavy a Rokytne; Znojmo), 70. Mor. kras (Holštejn), 71a. Bouz. pah. (Víska u Litovle), 71b. Draž. ploš. (Boskovice, Pílské údolí), 71c. Draž. podh. (v jv. části a na kontaktu s fyt. p. 21a., roztr.), 75. Jes. podh. (jen v okrajových částech, na kontaktu s ostatními fyt. o. mezofytika), 78. B. Karp. les. (širší okolí Luhačovic) [chybí ve

fyt. o. 40. Jihočes. pah., 43. Votic. vrch., 54. Ješ. hřb., 63. Českomor. mezih., 67. Českomor. vrch., 69. Želez. hory, 77a. Ždán. les, 77b. Liten. vrchy]. – O: 85. Kruš. hory, 87. Brdy, 96. Král. Sněž., 97. Hr. Jes. (Karlovy), 99a. Radh. Besk. (několik lokalit na kontaktu s fytochoriony 84a. Besk. podh. a 82. Javom.).

Celkové rozšíření: Evropa, na severozápadě a severu do jv. Anglie, j. Švédska, j. Finska a do pobaltských republik. Jižní areálová hranice směřuje přes Belgie a stf. Německo na jih do Bavorska, přes jz. a j. Čechy na stf. a v. Moravu, na východ do karpatské oblasti Slovenska. Roztroušené izolované výskyty na Balkáně, ve Východních Karpatech, na stf. Ukrajině a v povodí horní Volhy. Severní Írán (podhůří Kavkazu). – Mapy: MEUSEL et al. 1978:376; HULTÉN NE 1986:797 (v obou uvedených atlasech j. areálová hranice vymezena mylně); MENNEMA 1989:45.

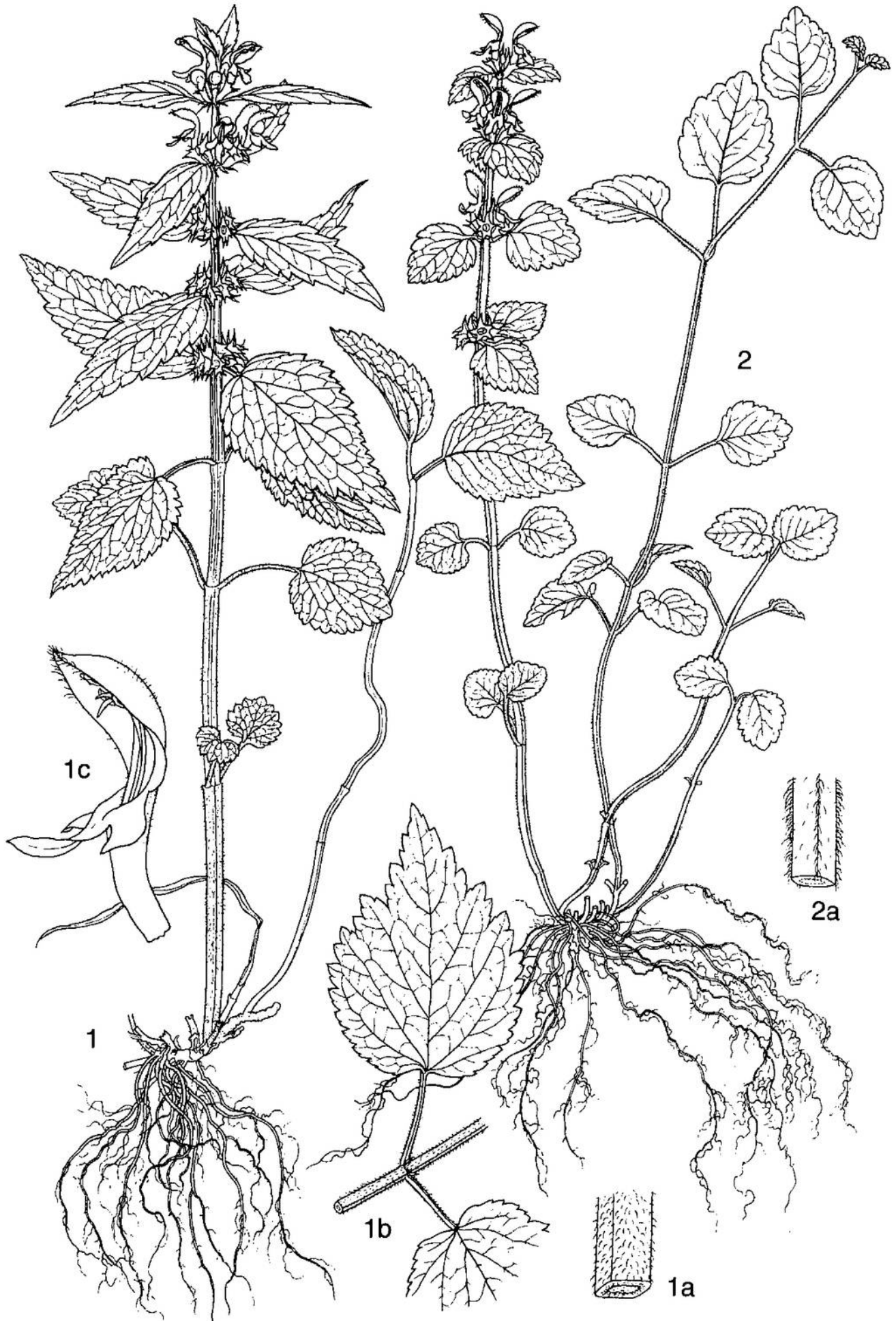
2. *Galeobdolon montanum* (PERS.) REICHENB. – pitulník horský Tab. 99/1

Galeobdolon montanum (PERSOON) REICHENBACH Fl. Germ. Excurs. 860, 1832. – Syn.: *Pollichia montana* PERS. Ann. Bot. (Usteri) 14:39, 1795. – *Galeopsis galeobdolon* L. Sp. Pl. 580, 1753 p. p. – *Galeobdolon luteum* HUDS. Fl. Angl., ed. 2, 258, 1778 p. p. – *G. vulgare* β *montanum* (PERS.) PERS. Syn. Pl. 2:122, 1806. – *Lamium montanum* (PERS.) KABATH Fl. Umg. Gleiwitz 130, 1846. – *L. galeobdolon* var. *montanum* (PERS.) BRIQ. Lab. Alp. Mar. 318, 1893. – *L. galeobdolon* subsp. *montanum* (PERS.) HAYEK Repert. Spec. Nov. Regni Veg. Beih. 30:272, 1929. – *Galeobdolon luteum* subsp. *montanum* (PERS.) DVOŘÁKOVÁ Publ. Fac. Sci. Natur. Univ. Purkyn. Brno, ser. L, no. 477:355, 1966. – *Lamiastrum galeobdolon* subsp. *montanum* (PERS.) EHREND. et POLATSCHKEK Österr. Bot. Z. 113:109, 1966. – *L. montanum* (PERS.) EHREND. Österr. Bot. Z. 122:266, 1973.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Social. Českoslov., no 1464. – PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 1081. – Extra fines: Fl. Exs. Austro-Hung., no 3296/1 (ut *Lamium vulgare* PERS.). – HAYEK Fl. Stir. Exs., no 559. – Pl. Polon. Exs., no 469.

Vytrvalé byliny, už v době květu se sterilními výběžky a krátkými přímými (avšak nepřezimujícími) sterilními lodyhami. Květonosné lodyhy vystoupavé až přímé, (20–)25–50(–65) cm vys., jednoduché, celé hladké, příčně nesvraskalé, alespoň v nejdolejší části (podobně jako sterilní lodyhy a výběžky) ± stejnoměrně (nejen na hranách) hustě až roztr. chlupaté, chlupy ± rovnovážně odstálé nebo mírně nazpět namířené, vz. celé lodyhy lysé. Listy sterilních výběžků s čepelí vejčité okrouhlou až vejčité kopinatou, až 10 cm dl. a 5,5–6,0 cm šir., na bázi ufatou nebo krátce a šir. klínovitou, na okrajích většinou nepravidelně, jednoduše, častěji až 2×, často hrubě vroubkovaně pilovitou až pilovitou, s koncovým zubem špičatým; lodyžní listy podobné listům sterilních výběžků, s čepelí obvykle menší, 2–6(–10) cm dl., 1,5–2,5× delší než širokou, všechny listy i listeny po obou stranách krátce chlupaté, zřídka lysé, stříbřitě

Tab. 99: 1 *Galeobdolon montanum*, 1a – odění dolní části lodyhy, 1b – listy sterilního výběžku, 1c – koruna. – 2 *G. luteum*, 2a – odění dolní části lodyhy.

bělavá kresba většinou chybí, řidčeji a jen dočasně se vyskytují malé, navzájem ± izolované skvrny. Lichopřesleny (5–)8–12(–18)květé, v počtu (3–)4–8 (–10) na lodyze; listeny (3–)4–10(–12) cm dl., 2,0–3,5× delší než široké, směrem vzhůru zřetelně se zužující, dolní vejčité až vejčité kopinaté, zděli až téměř 2× tak dlouhé jako nad nimi stojící lodyžní článek a rovněž květy příslušného lichopřeslenu zřetelně přečnávající, hor. listeny kopinaté až úzce podlouhle kopinaté, na bázi klínovité, všechny listeny (zvl. horní) na vrcholu ve zřetelnou špičku protažené, na okrajích nepravidelně, 1–2×, hrubě až zastřižovaně pilovitě zubaté, zřídka vroubkovaně pilovité, zuby nejhořejších listenů nápadně oddálené. Kalich za plodu (8,5–)9,0–12,0(–12,5) mm dl., kališní cípy trojúhelníkovité, z široké báze znenáhla se zužující, na vrcholu osinkaté, dosahující asi 1/2 délky kališní trubky; koruna 18–23(–25) mm dl., žlutá, hor. pysk podlouhle eliptický, mírně vyklenutý, v nejširší části (6,0–)6,5–8,0(–8,5) mm šir., většina brv na jeho předním okraji 0,7–1,3 mm dl., nejdelší brvy až 1,6 mm dl., dol. pysk 3laločný, rezavě skvrnitý, laloky trojúhelníkovitě kopinaté, ± stejně velké. Zralé tvrdky (2,8–)3,0–4,2(–4,4) mm dl. V–VI. Chf.

2n = 36 (ČR: 41. Stř. Povlt., 68. Mor. podh. Vysoč.)

Variabilita: Odchyly ve tvaru listů a listenů, podobně jako v utváření jejich okrajů, spadají do rámce pouhé flukuační variability. Kolísá také intenzita odění, zvláště lodyh (květonosných i sterilních), vzácně se vyskytují rostliny s lodyhami i na bázi úplně (nebo téměř úplně) lysými.

Ekologie a cenologie: Stinné, vlhčí listnaté nebo smíšené lesy, sušové a lužní lesy, rozvolněné pobřežní olšové a vrbové křoviny, potoční (i horské květnaté) nivy. Občas se vyskytuje také v křovinách městských parků, v zámeckých obořích a příměstských, nezřídka i ruderalizovaných lesoparcích. Vlhkomilnější a stínomilnější než blízkce příbuzný druh *G. luteum*; na rozdíl od tohoto druhu se vyznačuje relativně širokou ekologickou amplitudou a častějším výskytem na více méně antropicky ovlivňovaných stanovištích. Půdy obvykle čerstvě vlhké až vlhké, hlinitopísčité až jílovitohlinité, živinami bohaté, nezřídka humózní, neutrální až slabě kyselé. Ve společenstvech řádu *Fagetalia sylvaticae* a třídy *Alnetea glutinosae*, ve vyšších polohách rovněž ve společenstvech svazů *Adenostyilion*, *Dryopterido-Athyrium* a *Salicion silesiaceae*. Nezřídka provází také antropicky podmíněná a ovlivňovaná společenstva svazu *Galio-Alliarion*.

Rozšíření v ČR: S ohledem na poměrně širokou ekologickou a cenologickou amplitudu (lužní lesy planárního stupně až subalpínské květ-

naté nivy stupně supramontánního) vyskytuje se *G. montanum* bezpochyby v celém území našeho státu, ve všech fytochorionech. Podobně jako v celé stř. Evropě, kde leží areálové centrum tohoto druhu, nelze ani u nás prokázat jeho jakoukoliv regionálně fyto geografickou vazbu (max.: Krkonoše, Studniční jáma, ca 1300 m; Hrubý Jeseník, Velká kotlina, ca 1300 m).

Celkové rozšíření: Evropa, na sever do stř. Anglie, Nizozemska a přes stř. Německo do j. Polska. Těžiště rozšíření ve stř. Evropě, včetně Alp a Západních Karpat. Na jihu do Pyrenejí, roztroušené výskyty v Itálii, Maďarsku, na Balkáně a v Malé Asii. – Mapy: MEUSEL et al. 1978:376; HULTÉN NE 1986:799; MENNEMA 1989:47.

Poznámka: Z blízkého příbuzenství tetraploidního *Galeobdolon montanum* byl nedávno, a sice ze Severního Porýní-Vestfálska, rozlišen a popsán diploidní druh (2n = 18, cf. LOOS 1997), kterému v rodě *Galeobdolon* přísluší jméno *G. endtmannii* (LOOS) HOLUB (Preslia 70:104, 1998; syn.: *Lamium endtmannii* LOOS Florist. Rundbr. 31:43, 1997). Rostliny tohoto druhu (celkovým vzhledem bližší *G. montanum*) byly dosud některými autory (cf. např. ENDTMANN 1966) považovány za přechodné morfotypy mezi *G. luteum* a *G. montanum*. Intermediární charakter většiny morfologických znaků je nejnápadnější u tvaru a velikosti listů a listenů, v utváření jejich okrajů a koncového zubu, jakož i v odění fertálních lodyh, které jsou v dolní části rovnoměrně odstále chlupaté, v hořejších částech s nápadným řazením chlupů na lodyžní hrany. Druh je dosud známý z hornatin z. části Německého středohoří a ze sz. části Severoněmecké nížiny; na našem území nebyl zatím prokázán. Otázka jeho výskytu u nás musí být řešena spolu s ověřováním chromozómového počtu studovaných rostlin.

3. *Galeobdolon argentatum* SMEJKAL – pitulník postříbřený Tab. 98/2

Galeobdolon argentatum SMEJKAL Preslia 47:243, 1975. – Syn.: *Lamiastrum argentatum* (SMEJKAL) SOJÁK Zpr. Kraj. Vlastiv. Muz. Olomouc, no 215:4, 1982. – *Lamiastrum galeobdolon* subsp. *argentatum* (SMEJKAL) STACE Watsonia 17:443, 1989. – *Lamium galeobdolon* f. *argentatum* (SMEJKAL) MENNEMA Tax. Rev. Lamium 46, 1989. – *Lamium argentatum* (SMEJKAL) HENKER ex LOOS Florist. Rundbr. 31:43, 1997.

Vytrvalé byliny s četnými, až 1 m dl., poléhavými až plazivými, v uzlinách kořenujícími výběžky. Květonosné lodyhy vystoupavé až přímé, (15–)20–45(–50) cm vys., jednoduché, mezi lichopřesleny a často i pod nejdolejším květenstvím nepravidelně příčně svraskalé, podobně jako lodyhy výběžků na hranách (a především při bázi) hustě chlupaté, chlupy přitisklé až mírně odstálé, nazpět (k bázi) směřující, na plochách roztr. chlupaté, zřídka zcela lysé; vrchol květonosné lodyhy po odkvětu nezřídka pokračuje v růstu jako dlouhý poléhavý výběžek. Listy sterilních výběžků s čepelí šir. vejčitou, trojúhelníkovitou až téměř okrouhlou, velkou (až 10 cm dl.), na bázi krátce a šir. klínovitou nebo zaokrouhlenou, na okraji

1–2× nepravidelně, občas hrubě vroubkovaně pilovitou, s koncovým zubem krátkým, tupě špičatým až zaokrouhleným, listy květonosných lodyh podobné listům sterilních výběžků, avšak menší, s čepelí 1,0–4,5(–5,0) cm dl., 1,0–1,5× delší než širokou; všechny listy a listeny roztr. až ± hustě, zvl. na žilkách na rubu a na okrajích pýřité, na svrchní straně (obvykle s výjimkou nejhořejších listenů) s nápadnou, souměrně podél stř. žilky listu utvářenou stříbřitě bělavou kresbou zabírající 1/2–3/4 plochy čepele. Lichopřesleny (3–)5–10 (–12)květe, v počtu 2–5(–6) na lodyze; listeny (1,5–)2,5–6,5(–8,0) cm dl., dolní vejčité až šir. vejčité, na bázi krátce a šir. klínovité, dl. (až 2 cm) řapíkaté, hor. listeny vejčité kopinaté, podlouhle kopinaté až podlouhlé, na bázi zřetelně (dlouze) klínovité a v této části celokrajné, všechny listeny na okrajích ± nepravidelně, občas 2× vroubkovaně pilovité, zuby nejhořejších listenů obvykle nápadněji oddálené než u lodyžních listů. Kalich za plodu (11,5–)12,0–14,5(–15,0) mm dl.; koruna 20–26(–30) mm dl., žlutá, hor. pysk nápadně vyklenutý až přilbovitý, v obrysu šir. eliptický, v nejširší části (7,5–)8,0–10,0(–11,0) mm šir., většina brv na jeho předním okraji 1,2–1,8 mm dl., nejdelší až 2,3 mm dl., dol. pysk 3laločný, rezavě skvrnitý, laloky trojúhelníkovitě kopinaté, ± stejně velké. Zralé tvrdky (3,9–)4,2–5,3(–5,5) mm dl. (IV–)V–VI. Hkf.

2n = 36 (ČR: 16. Znoj.-brn. pah., 91. Žďár. vrchy)

Poznámka: *Galeobdolon argentatum* má všechny znaky dobře vyhraněného druhu (cf. také WITTMANN et STROL 1986, HOLUB et KMETOVÁ 1993, LOOS 1997), jeho hodnocení na úrovni formy nebo kultivaru je nepřijatelné. Od ostatních druhů rodu *Galeobdolon* včetně *G. endtmannii* (LOOS)

13. *Leonurus* L. – srdečník *)

Leonurus LINNAEUS Sp. Pl. 584, 1753. – Syn.: *Cardiaca* MILL. Gard. Dict. Abr., ed. 4, 1754.

Lit.: HOLUB J. (1961): Vorläufige Bemerkung zur Taxonomie von *Leonurus cardiaca*. Novit. Bot. Prag. 1961:24–25. – HOLUB J. et MLADÝ F. (1978): Komentáře k vybraným taxonům: *Leonurus cardiaca* agg. Severočes. Přír. 8–9:121–123. – KRESTOVSKAJA T. V. (1988): Číslo chromosom některých vidů rodu *Leonurus* (Lamiaceae). Bot. Ž. 73:289. – KRESTOVSKAJA T. V. (1989, 1990): Sistema i konspekt rodu *Leonurus* L. 1., 2. Nov. Sist. Vysš. Rast. 26:142–149, 1989; 27:139–144, 1990. – HOLUB J. (1993): *Leonurus intermedius*, species nova – with additional notes on some other *Leonurus* taxa. Preslia 65:97–115. – LOOS G. H. (1995): Bestimmungsschlüssel für die *Leonurus cardiaca* Gruppe in Deutschland. Florist. Rundbr. 28:30–33.

Vytrvalé byliny s ± horizontálním oddenkem. Lodyhy přímé, 4hranné, větvené, chlupaté pouze na hranách nebo po celé ploše s různými přechody, většinou načervenalé. Listy řapíkaté, dlanitě členěné. Květy v mnohokvětých, navzájem oddálených lichopřeslenech. Kalich ± pravidelný, zvonkovitý, s 5 špičatými cípy; koruna dvoupyská s hor. pyskem zvednutým a svrchu pýřitým; podsemeníkový žláznatý val 4laločný s předním lalokem nejdelším, zadní lalok nejkratší, okraje laloků celistvé. Tvrdky ± 3boké, na bázi zúžené, na vrcholu krátce chlupaté. – Asi 14 druhů v mírném pásu Eurasie. – Pro-tandr. Entomogam.

*) Zpracoval P. Tomšovic

HOLUB (který u nás zatím nebyl prokázán) i *G. flavidum* (HERMANN) HOLUB (který u nás neroste) – se liší (cf. SMEJKAL 1975): (1) nápadnou stříbřitě bílou kresbou vyskytující se (s výjimkou nejhořejších listenů) na všech listech a zvláště nápadně na listech sterilních výběžků, (2) nepravidelnými příčnými ztlustlinami na květonosných lodyhách, a sice mezi lichopřesleny a nad nejhořejšími lodyžními listy, (3) velkými korunami s nápadně (přilbovitě) klenutým a širokým horním pyskem, za plodu velkými kalichy a tvrdkami, (4) dlouhými brvami na předním okraji horního korunního pysku.

Ekologie a rozšíření v ČR: *Galeobdolon argentatum* vznikl patrně (jako mutant) v kultuře. Pěstuje se v zahradách, parcích a na hřbitovech jako nenáročná rostlina doporučovaná v zahradnické literatuře (kde bývá vedena pod jménem *Galeobdolon luteum*) jako náhrada trávníků k ozelenění a krytí ploch na stinných místech. V blízkosti míst, kde se pěstuje, nezřídka zplaňuje a vyskytuje se ve volné přírodě (příměstské lesy a jejich lemy, křoviny podél komunikací a na březích vod, stinnější křovinaté stráně a meze). Je známý a v herbářích doložený z mnoha míst našeho státu; byl popsán z brněnského předměstí (břeh Svratky pod Červeným kopcem v Brně-Pisárkách; cf. SMEJKAL 1975). Podle údajů v různých zahradnických příručkách i některých flórách (srovn. např. HESS et al. Fl. Schweiz 3:122, 1972; ut *Lamium galeobdolon* s. str.) lze soudit, že se tento druh pěstuje (a příležitostně zplaňuje) ve většině evropských zemí.

Poznámka: Spolehlivé a jednoznačné potvrzení existence kříženců v rodě *Galeobdolon* zatím chybí. V Severním Porýní-Vestfálsku byl (spíše jako nahodilé zjištění) prokázán výskyt triploidních rostlin (s 2n = 27), které byly předběžně označeny jako kříženec druhů *G. argentatum* a *G. endtmannii* (cf. LOOS 1997).

Tab. 98: 1 *Lamium album*, 1a – báze lodyhy s plazivými kořenujícími výběžky, 1b – koruna. – 2 *Galeobdolon argentatum*, 2a – báze lodyhy s plazivými kořenujícími výběžky, 2b – detail horní části lodyhy, 2c – oděnění dolní části lodyhy, 2d – list sterilního výběžku, 2e – koruna.

600 *Lamium*

